

Підрядний зв'язок при актуалізації ФО представлений широко і різноманітно. За його допомогою виражаються різноманітні смислові відношення. Стійкі фрази реалізуються у рамках складнопідрядного речення чи ускладненого складнопідрядного речення, коли вони виступають або в функції головного речення або підрядного речення. Наприклад: „Weiß der Teufel, woher die Sachen so plötzlich gekommen sind (Jobst, Der Findlind)”; „... er hatte eine wippende Birkhahnfeder am Hut. Der Teufel mochte wissen, ob er die überhaupt tragen durfte (Menzel, Pieter der Drollinge)”; „Ich habe es mir nicht träumen lassen, es ist mir nicht an der Wiege gesungen worden, daß ich meine späteren Tage als Emigrant zu Hause erreignet und verfernt in tief notwendigen Protest verbringen würde (Th. Mann, Deutsches Schicksal)”; „Dann sagte er: „Passen Sie auf Ihre Frau auf, Herr Schuhmann, die kann sie in Teufels Küche bringen (A. Scharrer, Familie Schuhmann)”; „Gott sei Dank, daß Sie endlich kommen (Kisch, Marktplatz der Sensationen)“.

Отже, основними видами дистрибуції фразеологічних одиниць сучасної німецької мови є: співвіднесеність, приєднання, сурядність і підрядність. Широко представлена сполучуваність. Кожний вид дистрибуції строго обмежений семантичними і структурними особливостями фразеологізмів.

Література

1. Гамзюк М.В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії): Дис. ... д-ра філол. наук. — Київ, 2001.
2. Козырева Л.Ф. Устойчивые фразы и контекст. — Ростов н/Д: Изд-во Ростовского ун-та, 1983.
3. Кунин А.В. Фразеологическая семантика в коммуникативном аспекте. — Вып. 244. — М., 1985.
4. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. — М., 1972.
5. Эльгаров А.А. Основные этапы актуализации значения фразеологизмов в современном английском языке (на материале субстантивных и адвербиальных фразеологических единиц) // Фразеология и контекст. — Вып. 198. — М., 1982.

Статья поступила в редакцию 17.03.2006 г.

□

УДК 811.111`373`38`42:311.9

Н. П. Вільховченко

ОСНОВНИ СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КВАЗІЛЕКСИКИ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Метою цієї статті є аналіз основних способів формування спеціальної квазілексyki (тобто вигаданої автором спеціальної лексики, що позначає об'єкти та явища фантастичного світу, створеного автором) у науково-фантастичному дискурсі. Об'єктом дослідження є спеціальна квазілексика (загальним обсягом 500 одиниць), що добиралася методом суцільної вибірки з сучасних англомовних науково-фантастичних творів. Матеріалом дослідження послуговували науково-фантастичні твори У. Гібсона [7], В. Дітца [6], Т. Джонса [9], А. Кларка [5], М. Тиса [10], С. Йорка [11] та Е. Айдула [8], загальним обсягом близько 1500 друкованих сторінок.

Дослідження особливостей функціонування спеціальної квазілексyki в науково-фантастичному дискурсі є актуальним, оскільки дозволяє визначити дистинктивні риси даного типу дискурсу.

Наукова новизна статті полягає в аналізі основних способів утворення спеціальної квазілексyki в науково-фантастичному дискурсі, що являє собою одну з перших спроб подібного дослідження. Незважаючи на те, що в останні десятиріччя

вчені (Т. Катиш [2], Н. Новікова [4], Ю. Ковалік [3]) виявили деякі важливі особливості мови дискурсу цього типу, все ж таки мова наукової фантастики залишається недостатньо дослідженою. Одержані результати доповнюють інформацію про загальні закономірності вживання та формування термінологічних новоутворень, включаючи спеціальну квазілексикю, у художньому дискурсі.

Під спеціальною квазілексикою ми розуміємо пласт термінологічних новоутворень, що функціонує в науково-фантастичному дискурсі, та номінуює спеціальні явища, об'єкти та поняття, що існують у фантастичному світі, створеному автором. Спеціальна квазілексика охоплює пласт квазітермінології (вигаданої автором термінології, що позначає фантастичні об'єкти та явища), іншоподових квазіповідомлень (вигадані автором схеми, карти, формули) та квазіноменклатури (номенклатурні одиниці, тобто марки вигаданих пристроїв, маппин).

Слід зазначити, що утворення спеціальної квазілексики пов'язане з відображенням фантастичного світу, створеного автором тобто з художньою стороною дискурсу. З іншого боку, згідно з нашими спостереженнями, більшість одиниць спеціальної квазілексики має подібні властивості, що притаманні звичайним термінам¹. Вони так само мають тенденцію до однозначності, точності, номінативності, наявності дефініції.

Однак, на відміну від термінів, більшість одиниць спеціальної квазілексики залежить від контексту, тобто має ознаки okazіональності. Під okazіональністю (від лат. *occasio* — випадковість), як відомо, розуміється значення, що отримує певне слово у певному контексті та являє собою відхід від загальноприйнятого. Кожній спеціальній квазілексичній одиниці притаманний певний ступень okazіональності, що залежить від частоти використання даної квазілексичної одиниці у науково-фантастичному дискурсі. Так, існують спеціальні квазілексичні одиниці, що є загальноприйнятими в науково-фантастичному дискурсі та вже не сприймаються як новоутворення (*robot, starship, android, cyborg, starport, hyperspace, teleportation, humanoid*). Такі лексичні одиниці втрачають ознаки okazіональності. На відміну від них, деякі лексеми належать певному авторові та зустрічаються тільки у творі або ряді творів даного автора (*Starus Zone* — астрономічна назва, *sensation retrieval system* — тип кібернетичної системи [6], *Ziggy Stardust machine* — транспортний засіб, *orbital sensor* — пристрій, *onboard nano* — тип роботи, *satellite-to-satellite combat* — тип ведення бою, *robostunner* — назва зброї [6]), вони вирізняються високим ступенем okazіональності, тому що їх значення цілком залежить від контексту конкретного твору. Отже, особливість проблеми формування спеціальної квазілексики полягає у тому, що, з одного боку, вона залежить від контексту, будучи індивідуальним авторським новоутворенням, та з іншого боку, має деякі ознаки, притаманні справжнім термінам, а саме однозначність, точність, наявність дефініції.

Згідно з нашими спостереженнями, квазілексичні одиниці, що трапляються в науково-фантастичному дискурсі утворюють дві групи: вони є або власне лексичними (коли новоутворена одиниця має незафіксовану форму), або семантичними (коли використовується форма слова, що існує, набуваючи при цьому нового значення). Прикладом власне лексичних одиниць спеціальної квазілексики є такі одиниці, як *Yassacca* [9], *Zuul* [6], *Stanford Torus* — назви планет, *A 4, 5 Bowie* — тип роботи-андроїда [9], *Illcida* — форма інопланетного життя [10]. Дані приклади представляють квазілексикю, яка має нову форму слова та номінує об'єкти, що існують у фантастичному світі, створеному автором.

¹ Існує низка вимог до терміну, до яких відноситься тенденція терміну до однозначності, точності, стилістичної нейтральності, номінативності, наявності дефініції, відносної незалежності від контексту, стислості, однозначності тощо.

Прикладами семантичних одиниць квазілексики є такі лексеми: *chest mike* – тип мікрофона [8], *synthetic* – назва роботів та андроїдів, *rider* – тип паразитуючої програми-вірусу [6], *meter* – прибор, що допомагає знаходити живі істоти, *bug* – вид вибухового пристрою [8], *reconstruction* – тип хірургічної операції, де пацієнтом є робот [6]. У контексті дані лексичні одиниці набувають нового значення, проте їхня форма є відомою читачеві в іншому значенні. Квазілексичні одиниці такого типу представлені пластом нетермінологічних лексичних одиниць, які отримали спеціальне значення у контексті науково-фантастичного дискурсу.

Цей пласт охоплює слова, утворенні переважно засобом метафоричного переосмислення значення. Семантичні трансформації слів починаються, коли автор науково-фантастичного твору номінує фантастичні об'єкти за допомогою лексичних одиниць, що існують у мові. Так, згідно з Ф. Жубуєвою, у процесі функціонування в художньому дискурсі така лексична одиниця отримує значення близьке до термінологічного [1, с. 69]. Таким чином, деякі нетермінологічні лексичні одиниці, можуть отримувати спеціальне значення в науково-фантастичному дискурсі, при цьому їхнє значення залежить від конкретного контексту.

Як показує матеріал дослідження, словотворчий апарат спеціальної квазілексики принципово не відрізняється від термінологічного та загальнолітературного. У творах наукової фантастики зустрічаються одиниці квазілексики утворені за морфологічним типом, тобто незвичні сполучення морфем утворюють квазілексичну одиницю. Так, багато одиниць спеціальної квазілексики утворюється суфіксально (*DNAcism* [8], *pellerator* [9]), префіксально (*telecall*, *pseudotravel* [9], *micropaleontology* [8]), а також префіксально-суфіксальним засобом із використанням основ відомих слів (*microanthropologist*, *cyberpsychotic* [8], *cyberintelligence*, *intergalactic* [9]). Деякі одиниці цього пласту мають елементи, притаманні тільки науковій фантастиці: *-bot*, *-oid*. Ці афікси головним чином мають семантичне значення «істот, що є штучно створеними людиною», *-oid* також має значення «подібний до чогось» (*doorbot*, *liftbot*, *deskbot* [9], *shrinkbot*, *droid*, *android*, *humanoid* [8]). У науково-фантастичному дискурсі спостерігається продуктивність таких афіксів, які є малопродуктивними у загальнолітературному та термінологічному словотворі. Прикладом може бути афікс *-(i)an*, що має значення «мешканця даної планети» (*Yassaccans*, *Blerontinians* [9]).

До продуктивних афіксів у науково-фантастичному дискурсі, згідно з нашими спостереженнями, відносяться *tele-*, *poly-*, *micro-*, *cyber-*, *mono-*, *sub-*, *inter-*, *infra-*, *post-*; *-er*, *-or*, *-ic*, *-ive* (*telecalls*, *telepresense*, *cyberpsychotic* [9], *infrascan*, *microsofts*, *neuromancer* [7]). Як відомо, такі афікси широко використовуються в галузі термінологічного словотвору та входять до складу багатьох сучасних термінів. Як показують матеріали дослідження, 16% одиниць спеціальної квазілексики утворено префіксально-суфіксальним способом, 12% – суфіксальним, та 14% – префіксальним способом. Як бачимо, за допомогою афіксів утворюється усього 42% квазілексики, отже, дані способи утворення є продуктивними у науково-фантастичному дискурсі.

Серед складних одиниць спеціальної квазілексики зустрічаються одиниці, утворені за моделлю N+N (*thumb-recorder*, *translatorspecs* [9], *hairball*, *robostunner* [6], *starscreen* [8]). Трапляються й такі одиниці, як *DataSide*, *MatterSide* [9], що складаються з двох іменників, причому обидва починаються з великих літер та пишуться разом. Складні одиниці, за нашими підрахунками, складають 12% усіх квазілексичних одиниць науково-фантастичного дискурсу.

Досить часто одиниці спеціальної квазілексики складаються з лексем, що існують у мові, але отримують квазізначення тільки у словосполученнях, номінуючи при цьому нові об'єкти та явища. Оказіональність у таких випадках виявляється у

плані змісту. Так, спостерігається досить часто використання субстантивних словосполучень (*Intergalactic Council, Central Galaxy, Virtual Reality Viewer, Ship's logic System, translation blister* [9], *nano-dependent planetary maintenance system, a maintenance droid, electronic nervous system, optical imaging system, fear-bearing electrons* [6], *chest monitor, taxi fly, comedy gene, astrophysics of comedy* [8]).

Деякі одиниці спеціальної квазілексики походять від інших одиниць даного пласту. Дуже багато з них позначають інопланетних істот або їхню мову та походять від назви відповідної планети (наприклад, *Blerontis, Yassacca, Zuul* – назви планет, *Blerontians, Yassaccans* – назва тих, хто живе на даній планеті, *Blerontin language, Yassaccan language* – їхня мова). Від назв планет походять також прикметники, які позначають те, що притаманно даній планеті (*Yassaccan economy, Blerontin month, Blerontin News Gathering Bureau, Blerontis University* [9], *Zuul's microbiological ecosystem* [6]). Такі незвичні сполучення слів представляють синтаксичний тип утворення спеціальної квазілексики та складають 21% серед інших способів утворення спеціальної квазілексики.

Спеціальна квазілексика – це особливий пласт лексики, на який не завжди поширюються закономірності лексичної системи цієї мови. Спеціальна квазілексика використовує не тільки звичайні словотвірні моделі, вона також здатна утворювати свої моделі. Так, у науково-фантастичному дискурсі деякі одиниці спеціальної квазілексики утворюються за фонетичним типом. За даним типом лексеми складаються з незареєстрованих у мові сполучень фонем (напр., *pnede* – інопланетна грошова одиниця, *innims* – інопланетне часове позначення, *sanadil* – назва інопланетної тварини [9], *Pitho Merba Tralo Torna, Nar Edar Fomo Huubath the 1,937th, Lorca Demo Singa Zenth the 6,217th, Hitu Purla Borbu Rota the 5,973rd* – форми інопланетного життя [6]). Оказіональність у даних одиницях проявляється як у плані вираження, так і у плані змісту.

Ці утворення в науково-фантастичному дискурсі виконують функції екзотизмів. Адже зазвичай їхнє використання пов'язано з фантастичними реаліями інопланетних цивілізацій, з описом побуту, інновацій у галузі техніки та науки далекого майбутнього. Утворення спеціальної квазілексики фонетичним типом відноситься до продуктивних словотвірчих засобів у науково-фантастичному дискурсі, оскільки, 8% усіх одиниць спеціальної квазілексики утворено фонетичним типом.

Слід також зазначити, що у науково-фантастичному дискурсі трапляється і такий тип, який поєднує фонетичний та морфологічний тип утворення спеціальної квазілексики (лексема, складена з кореневої морфеми фонетичного типу, поєднується з афіксом). Таким чином, квазіоснови можуть сполучатися з афіксами, що існують у мові. Наприклад: *pellierator* – тип ліфта [9]. Згідно з нашими спостереженнями, за фонетично-морфологічним типом утворено 5% спеціальної квазілексики науково-фантастичного дискурсу.

Ще одним способом утворення одиниць спеціальної квазілексики є використання, крім власне слів, літер та цифр (*Starus Zone E-D 3278 of the Praxima-Betril Section of the Inner Galaxy, Suc-U-bas robot* [9], *a Beta 410 Police special* [6]). Деякі з них є квазііменклатурними одиницями (*landing craft M40* – тип засобу пересування, *8D-96 Full Forse Mega-Scuttler* – марка бомби [6], *3,5 Bowie, A 4,5 Bowie* – типи роботів-андроїдів, *H9* – назва космічного корабля [9], *R-26 servo controller* – тип програми [6]). Як показує наше дослідження, 6% одиниць спеціальної квазілексики утворено подібним способом.

Таким чином, у науково-фантастичному дискурсі функціонує пласт спеціальної квазілексики, що має ознаки okazіональності, та пласт, що її втратив. Квазілексика представлена власне лексичними та семантичними квазілексич-

ними одиницями. Особливість формування квазілексичних одиниць у науково-фантастичному дискурсі полягає у тому, що, з одного боку, використовуються словотворчі моделі, подібні термінологічним, з іншого боку, наукова фантастика утворює власні моделі. До основних типів формування спеціальної квазілексики відносяться морфологічний (утворення префіксальним, суфіксальним та префіксально-суфіксальним засобом), що є найпродуктивнішим типом утворення квазілексики; синтаксичний (утворення словосполучень); фонетичний (утворення лексем, що складаються з незареєстрованих у мові сполучень фонем); а також поєднання фонетичного та морфологічного типу утворення спеціальної квазілексики (вигадані автором основи сполучаються з реальними афіксами).

Література

1. Жубуева Ф. Семантические изменения литературных слов в процессе их терминологизации. // Актуал. вопр. рус. лексикологии. — Алма-Ата: 1986. — С. 67-71.
2. Катиш Т. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01.- К., 2005. — 19 с.
3. Ковалик Ю. Фантастическая реальность: опыт лингвистич. подхода // Тез. докладов на Всесоюз. науч. конференции-семинара, посвящ. тв-ву И. Ефремова и пробл. науч. фантастики. — Николаев, 1988. — С. 121-123.
4. Новикова Н.В. Новообразование в современной научной фантастике: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. 10.02.04. — М. 1988. — 21 с.
5. Clarke A. The songs of distant Earth. — London: Voyager, 2001. — 242 p.
6. Dietz W. Steelheart. New York: Ace Books, 1998. — 324 p.
7. Gibson W. Neuromancer. — <http://lib.ru/GIBSON/gibso01.txt>
8. Idle E. The Road to Mars. — London: Boxtree, 1999. — 309 p.
9. Jones T. Starship Titanic. — New York: Ballantine Books, 1998. — 246 p.
10. Thies M. Incursion. In: Bolos: Old Guard.- New York: Baen, 2001. — 135 p.
11. York S. and Smith W. The sky is falling. — New York: Baen, 2001. — P. 165-290.

Статья поступила в редакцию 13.03.2006 г.

□

УДК 811.111'367.625'37

Н. Г. Головацька

КОНЦЕПТОСФЕРА СЕНСОРНИХ ДІЕСЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Взаємодія таких філософських сутностей, як мова, свідомість, мислення і чуттєве сприйняття, цікавлять учених з античних часів, але значне висвітлення вони знаходять в рамках когнітивної парадигми. Картина світу виникає в свідомості індивідуума в процесі чуттєвого сприйняття навколишнього світу, формується думкою і виражається мовою, що складає пізнавальну діяльність людини. Чуттєве сприйняття є однією із основних складових когнітивної системи. І.П.Сусов відмічає, що основним призначенням когнітивної системи є "забезпечення процесів сприйняття інформації ззовні, її переробки, збереження, і передачі іншим індивідам" [1, с. 29].

Метою нашої роботи є виокремлення когнітивного аспекту сенсорних дієслів *see, hear, smell, touch, taste* та окреслення їх когнітивної мікросистеми в межах семантичної когнітивної лінгвістики. Для досягнення мети були використані концептуальний та порівняльний аналіз.

Так як сенсорні дієслова вважаються двовалентними, то в ситуації сприйняття, як правило, виділяється реципієнт або експерієнсер, а також стимул або джерело дії (зорового, слухового і т. д.) на реципієнта. Останній може бути представлений одним словом: (1) *She was smelling flowers, which smelt early spring and fresh*